

UDK: 016:949.75„1929/1944“ (100=862)

Pregledni članak

Primljeno: 10. III. 1994.

Publikacije domobransko-ustaškog pokreta u izbjeglištvu i iseljeništvu 1929.–1944. – I. dio

JERE JAREB

Saint Francis College, Loretto, Pennsylvania, SAD

Autor na temelju dugogodišnjeg prikupljanja i istraživanja prikazuje publikacije domobransko-ustaškog pokreta u izbjeglištvu i iseljeništvu od 1929. do 1944. godine. Razlaže pedesetak publikacija različitog sadržaja na hrvatskom i stranim jezicima, koje su izlazile kraće ili duže u Europi i prekomorskim zemljama. Ukazuje na njihovo značenje te napose opisuje osobe-pokretače pojedinih glasila. U ovom broju donosimo publikacije na stranim jezicima; u sljedećem ćemo donijeti dio o publikacijama na hrvatskom.

Počeci domobranskog pokreta padaju u jesen 1928., nekoliko tjedana poslije smrti Stjepana Radića. Prve su javne manifestacije toga kretanja bile velika skupština ujedinjene hrvatske omladine, održana u Zagrebu u dvorani Hrvatskog sokola 30. rujna 1928.¹ i pokretanje omladinskog lista *Hrvatski domobran*, koji je počeo izlaziti u Zagrebu 16. studenoga 1928. Izišlo je samo šest brojeva toga lista. Posljednji broj izišao je s datumom Božić 1928.

Taj postupni razvoj bio je prekinut uvođenjem diktature kralja Aleksandra 6. siječnja 1929. Posljedica diktature bila je odlazanje u izbjeglištvo nekih vodećih osoba domobranskog pokreta: Branimira Jelića, Gustava Perčeca i dr. Ante Pavelića i postupno ostalih. U početku Pavelić nije mislio na dugogodišnje izbjeglištvo i ostavio je otvorenu mogućnost skorog povratka u domovinu. On i Perčec suraduju u zagrebačkom tjedniku *Hrvatsko pravo sve do travnja 1929.*

U travnju 1929. Pavelić i Perčec posjećuju Bugarsku na poziv Makedonskoga nacionalnoga komiteta. Na 20. travnja 1929. narodni zastupnik dr. Ante Pavelić, zastupnik grada Zagreba Gustav Perčec i jedanaest predstavnika Makedonskoga nacionalnoga komiteta potpisuju Deklaraciju u kojoj se kaže: »konstatirano je s obje strane, da im nemogući režim, kome su podvrgnute

¹ U mjesečnom listu *Starčević* (Zagreb), glasilu Saveza hrvatske pravaške republikanske omladine, III., br. 19., 2. listopada 1928., str. 2–4, donesen je opširan izvještaj sa skupštine. Taj sam izvještaj u cijelosti pretiskao u knjizi: Dr. Jere Jareb, *Političke uspomene i rad dra Branimira Jelića* (Cleveland, 1982.), str. 257–268. Ta bi skupština zaslužila povijesnu studiju, u kojoj bi trebalo upotrijebiti ondašnje hrvatsko novinstvo – posebice novinstvo HSS i Hrvatske federalističke seljačke stranke (HFSS) – redarstvene tajne izvještaje, te eventualno osobna sjećanja i ostavštine.

Hrvatska i Makedonija, podjednako nalaze, da koordiniraju svoju *legalnu* djelatnost za izvođenje čovječjih i narodnih prava, političke slobode te potpune nezavisnosti i Hrvatske i Makedonije.«²

Radi te Sofijske deklaracije, koja poziva na »legalnu djelatnost« protiv srpske diktature u Jugoslaviji, bila je podignuta optužnica protiv dr. Ante Pavelića i Gustava Perčeca u Beogradu pred sudom za zaštitu države. Javna sudska rasprava, u njihovoj odsutnosti, počela je u Beogradu 11. srpnja 1929. Na 17. srpnja 1929. rasprava je završena i istog dana proglašena smrtna kazna nad dr. Antom Pavelićem i Gustavom Perčecom. Ta smrtna osuda nad Pavelićem i Perčecom početak je novog razdoblja u njihovu političkom djelovanju i početak političkoga dugogodišnjeg izbjeglištva. Poslije smrtne osude, Pavelić javno nastupa na programu samostalne hrvatske države i zastupa potpuni prekid s Jugoslavijom i idejom jugoslavenstva.³

Tijekom 1930. prvi put se počinje upotrebljavati naziv »ustaša« i pokret se počinje nazivati domobransko-ustaški pokret.⁴ Od te godine, 1930., počinju izlaziti i periodične publikacije toga pokreta najprije na stranim jezicima, a onda od 15. svibnja 1931. i na hrvatskom jeziku.

Nije svrha ovog priloga obraditi početak i razvitak domobransko-ustaškog pokreta u domovini i izbjeglištvu, 1928.–1941. Spomenuo sam samo neke bitne činjenice njegova zametka i razvitka, da bi se mogle bolje razumijeti njegove publikacije. Ovdje ću se ograničiti samo na popis publikacija domobransko-ustaškog pokreta u izbjeglištvu i iseljeništvu. Popis je razvrstan na pet poglavlja: 1) periodične publikacije na stranim jezicima 1930.–1939., 2) knjige i brošure na stranim jezicima 1931.–1941., 3) periodične publikacije na hrvatskom jeziku 1931.–1944., 4) kalendari odnosno godišnjaci na hrvatskom jeziku 1933.–1942., i 5) knjige i brošure na hrvatskom jeziku 1929.–1937. Potrebno bi bilo također bibliografski obraditi domovinske domobransko-ustaške i nacionalističke publikacije, bilo legalne, polulegalne i ilegalne, u koje bi svakako trebalo ubrojiti letke i brošure pod fiktivnim naslovima. Popis, koji ovdje objavljujem, nije potpun, jer nisam mogao doći do svih brojeva periodičnih publikacija i knjiga

² Tekst deklaracije u brošuri: *Za nezavisnu državu hrvatsku: Povodom trogodišnjice »Sofijske deklaracije« za zajedničku borbu Hrvata i Makedonaca* (Naklada »Griča«, 1932.), 18–19. Deklaracija je bila pretiskana u mnogim izdanjima, među ostalim, u knjizi: Dr. Ante Pavelić, *Putem hrvatskog državnog prava: Članci – govori – izvještaji 1918–1929* (Madrid, Domovina, 1977.), 460.

³ Dr. Ante Pavelić, »Uspostava hrvatske države trajni mir na Balkanu«, *Hrvatski list i Danica Hrvatska. Koledar za prostu godinu 1930.* (New York), 33–54. Kratki predgovor je datiran: »Koncem srpnja 1929.«. Pretiskano u knjizi: Pavelić, *Putem hrvatskog...*, nav. dj., 495–531.

⁴ Tijekom 1930. izašla su dva šapirografirana broja lista *Ustaša*: prvi broj pod datumom svibnja 1930. a drugi srpnja 1930. Od srpnja 1930. do kraja 1931. nije izašao nijedan broj *Ustaše*, niti se ustaško ime igdje spominje u tisku. Dr. Branimir Jelić osnovao je 12. svibnja 1931. prvi ogranak organizacije Hrvatski domobran u Buenos Airesu. Kroz nekoliko mjeseci bilo je organizirano više ogranaaka u Argentini, Urugvaju i Brazilu, te je 12. rujna 1931. održan prvi kongres organizacije Hrvatski domobran za Južnu Ameriku u Buenos Airesu i na njem izabrano glavno starješinstvo s Ivanom Žuvanićem na čelu. Tada se pojavljuje i Vrhovno starješinstvo Hrvatskog domobrana s dr. Antom Pavelićem na čelu. Od početka 1932. često se spominje u tisku naziv domobransko-ustaški pokret.

domobransko-ustaškog pokreta. Tragao sam za njima četrdesetak godina i rezultate toga istraživanja ovdje objavljujem. Na temelju *Analisa Leksikografskog zavoda, svezak II. : Grada za bibliografiju jugoslavenske periodike* (Zagreb, 1955.) i *Grade za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835–1940*, 18 knjiga, A-Rad (Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1982.–1992.) naveo sam koje se periodične publikacije i knjige nalaze u domovinskim bibliotekama.

I.

Periodične publikacije na stranim jezicima 1930.–1939.

1) *GRIČ. Hrvatska korespodencija – Kroatische Korrespondenz – Corrispodenza croata – Croatian correspondence – Correspondence croate*. Njemačko izdanje, izlazilo u Beču od travnja 1930. do 31. listopada 1932. Kao izdavač i odgovorni urednik naveden je akademski slikar Ivan Kodanić, Wien IV, Hauptstrasse 45–47.⁵ Stvarno su urednici bili Gustav Perčec⁶ i dopukovnik Ivo Perčević.⁷ List

⁵ Nisam mogao točno ustanoviti životopis akademskog slikara Ivana Kodanića. Navodno je rođen u Senju, preselio se za mladih dana u Beč, svršio škole i oženio se s Austrijankom. Bio je austrijski državljanin, odnosno od 1938. njemački državljanin. Za vrijeme rata 1941.–1945. živio je u Zagrebu, ali se njegovo ime nije spominjalo u javnosti. Navodno je nestao na povlačenju iz Zagreba u svibnju 1945. Kodanić je potpisivao kao odgovorni urednik i izdavač većinu domobransko-ustaških izdanja u Europi od travnja 1930. do listopada 1934.

⁶ Gustav Perčec (Valpovo, 1885. – Longobucco, općina Sila, provincija Cosenza, Italija, veljača 1935.). Bio je podsatnik u austro-ugarskoj vojsci, zatim 1920-ih godina tajnik Hrvatske stranke prava, urednik njezina glasila *Hrvatsko pravo* i zastupnik grada Zagreba. Odlazi u izbjeglištvo u siječnju 1929. Ugledni član vodstva domobransko-ustaškog pokreta 1928.–1933. U rujnu 1933. njegova ljubavnica Jelka Podgorelec vraća se u Jugoslaviju i iznosi tiskom svoja izbjeglička sjećanja. Poslije toga Perčec je uklonjen iz vodstva pokreta, osuđen na smrt i pogubljen u Italiji, vjerojatno osobno od Vjekoslava Servatizija.

⁷ Ivan Perčević (Beč, 21. svibnja 1881. – Zagreb, 7. lipnja 1947.). Bio je dopukovnik u austro-ugarskoj vojsci i od 1918. do travnja 1941. Živi u Beču kao mađarski državljanin, jer se oženio s mađarskom barunicom Margit Vest. Suraduje od početka u domobransko-ustaškom pokretu. Za vrijeme rata u Zagrebu, promaknut je u čin generala i bio je glavar Poglavnikova Vojničkog ureda a od rujna 1941. također predstojnik Ureda za odlikovanja. Povlači se u Austriju u svibnju 1945. i živi u Klagenfurtu. Uhapšen potkraj ljeta 1946. i izručen Jugoslaviji u rujnu 1946. Osuđen na smrt 7. lipnja 1947. u sudskom procesu protiv Slavka Kvaternika i drugova, koji je počeo 29. svibnja a završio 7. lipnja 1947. U tom se procesu osim Kvaterniku i Perčeviću sudilo još: dr. Vladimiru Koščaku, dr. Mehmedu Alajbegoviću, dr. Osmanu Kulenoviću, generalu Miroslavu Navratilu i njemačkom poslaniku u Zagrebu Siegfriedu Kascheu. Svi su bili osuđeni na smrt. Perčević je u istrazi pred jugoslavenskim vlastima izjavio 3. siječnja 1947. u vezi s izdavanjem *Griča*: »U cilju izdavanja *Griča* održali smo sastanak sredinom januara 1929. Očito treba biti 1930. godine, (op. Jareb) kojem sastanku smo prisustvovali ja, Perčec, Sarkotić i Pavelić. Znam da je Pavelić naročito odobravao predloženo ime lista od strane Perčeca. Smjernice za pisanje bile su postavljene, pisati u ustaškom duhu i u svemu izražavati borbu protiv diktature u Jugoslaviji«: Krizman, *Ante Pavelić...*, nav. dj., 77, op. 52.

je bio tipkan na pisacem stroju i umnožen šapirografskom tehnikom. Glava, na prvoj stranici, bila je tiskana i glasila je kako je navedeno na početku ovog paragrafa, ali u pet brojeva iz 1932. (12. III., 19. IV., 6. V., 18. V. i 11. VI.) glava je imala samo njemački podnaslov: *Grič. Kroatische Korrespondenz*. Tekst je počimao odmah na prvoj stranici ispod tiskane glave. Svaki broj lista bio je označen samo datumom izlaženja, a ne rednim brojem i godinom izlaženja, te zbog toga nije moguće navesti koliko je brojeva ukupno izišlo. Brojevi su imali od 2 do 10 stranica. Samo broj od 11. lipnja 1932. imao je 17 stranica, jer je u njemu prevedena na njemački brošura dr. Ante Pavelića, *Die wirtschaftliche Wiederherstellung der Donauländer*, koja je originalno bila objavljena na francuskom.⁸ Na temelju tih brojeva mogu sa sigurnošću reći, da su izišla još četiri broja i to: prvi broj u travnju 1930., nadalje broj od 25. listopada 1931. (spomenut je u broju od 4. studenoga 1931.) i dva broja u razdoblju od četiri mjeseca, između 13. studenoga 1931. i 12. ožujka 1932. Članak, potpisan od uredništva, »Zwei Jahre Grič« (Dvije godine »Griča«), broj od 19. travnja 1932., piše o prvom broju i dva broja izišla u razdoblju od četiri mjeseca 1931.–1932. Uredništvo spominje u tom članku kako je s jugoslavenske strane bio vršen velik pritisak na austrijsku vladu da prekine izlaženje *Griča*, ali austrijska vlada za to nije imala zakonske mogućnosti. Da bi se ipak izišlo ususret austrijskoj vladi, uredništvo je svelo izdavanje *Griča* na najmanju mjeru, te su u razdoblju od četiri mjeseca izišla samo dva broja. Tada je, potkraj 1931., pokrenut i novi list, drugačijeg ali sličnoga karaktera: *Presseschau (Informative Beilage der kroatischen Korrespondenz »Grič«)*. Glavni dio sadržaja *Griča* obuhvaćaju kratke vijesti iz Hrvatske i Jugoslavije, te kratki politički komentari, uvijek označeni s jednoslovčanom šifrom i mjestom odakle vijest ili komentar potječu. Na primjer, politički komentar, »Stav Hrvata prema Habsburgovcima i komunizmu« (»Einstellung der Kroaten zum Habsburgismus und Kommunismus«), u broju od 2. travnja 1931., označen je šifrom »p«, očito Perčec, i datiran »Zagreb, 30. ožujka«. U njemu je i ova značajna rečenica: »U hrvatskom pokretu za nezavisnost sudjeluju na nesebičan način ne samo katolici, pravoslavci, muslimani i Židovi, nego također hrvatski patrioti od pristalica Kraljevine Hrvatske pod jednim kraljem iz habsburške dinastije do zagovornika komunističke proleTERSKE diktature, od ovih posljednjih samo takvi koji ne žele ništa znati za jednu balkansku federaciju i jugoslavenstvo«.

Osim vijesti i komentara, *Grič* je donosio i značajnu političku dokumentaciju. Broj od 12. rujna 1930. donosi u cjelosti četiri dokumenta, koji su toga dana bili predani generalnom tajniku Lige naroda, Sir Ericu Drummondu. Dr. Ante Pavelić osobno je predao tajniku Lige naroda predstavke Hrvata iz Francuske i Njemačke, datirane 4. odnosno 6. rujna 1930. Marko Fil. Vujeva,

⁸ Posjedujem u kopijama 37 brojeva. Iz 1930. posjedujem 11 brojeva datiranih: 26. svibnja, 13. lipnja, 30. lipnja, 21. srpnja, 12. rujna, 3. listopada, 13. listopada, 27. listopada, 8. studenoga, 30. studenoga i 10. prosinca. Iz 1931. posjedujem 16 brojeva datiranih: 28. siječnja, 7. veljače, 16. veljače, 7. ožujka, 14. ožujka, 18. ožujka, 2. travnja, 28. svibnja, 4. lipnja, 12. lipnja, 24. rujna, 25. rujna, 4. studenoga, 6. studenoga, 9. studenoga i 13. studenoga. Iz 1932. posjedujem 10 brojeva datiranih: 12. ožujka, 19. travnja, 6. svibnja, 18. svibnja, 11. lipnja, 25. srpnja, 26. kolovoza, 30. rujna, 11. listopada i 31. listopada. Svih 37 brojeva koje posjedujem, obuhvaćaju 181 stranicu.

predsjednik Lige Hrvatske seljačke stranke u Južnoj Americi, predao je predstavku koju je potpisao on i 4000 Hrvata iz Južne Amerike i datiranu: Buenos Aires, 10. srpnja 1930. Također je bio predan i apel Hrvatskog saveza iz Belgije, datiran: Seraing, 1. rujna 1930. Sva četiri podneska ističu zlostavljanje Hrvata pod srpskom kraljevskom diktaturom i traže hrvatsku samostalnost. U broju od 28. svibnja 1931. donesena je u izvratku spomenica predana Ligi naroda od Hrvatskoga narodnog predstavnništva na 22. svibnja 1931. Spomenici je bila priložena knjiga dokumenata dr. Ante Pavelića, *Aus dem Kampfe um den selbstständigen Staat Kroatien*, koja je u tu svrhu bila i sastavljena. Izgleda, to je bio posljednji zajednički nastup Augusta Košutića, Jurja Krnjevića i Ante Pavelića. U broju od 8. studenoga 1930. donesena je izjava ing. Augusta Košutića, dana dopisniku *Grič* 7. studenoga 1930., kojom demantira izjavu ministra Mirka Neudorfera, da se želi vratiti u Jugoslaviju. Broj od 10. prosinca 1930. donosi izjavu dr. Ljudevita Kežmana, iz Pariza, od 1. prosinca 1930., kojom osuđuje diktaturu u Jugoslaviji i zastupa gledište potpune hrvatske samostalnosti. U broju od 24. rujna 1931. donesena je obavijest dr. Ante Pavelića u povodu proglašenja oktroiranog ustava u Jugoslaviji od 3. rujna 1931. Dr. Pavelić je predstavljen kao »vođa Stranke Hrvatskog Državnog Prava i vođa Organizirane akcije za obnovu nezavisne države Hrvatske«. U broju od 6. studenoga 1931. donesen je u cijelosti predizborni proglas dr. Vladka Mačeka od 27. listopada 1931., upućen hrvatskom narodu, u kojem se traži nesudjelovanje u izborima od 8. studenoga 1931. Taj proglas nije bio poznat dr. Ljubi Bobanu prigodom pisanja njegove knjige u dva sveska, *Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941* (Zagreb: Liber, 1974.). U broju od 26. kolovoza 1932. donosi se u izvratku značajno pismo dr. Svetozara Ritiga, upućeno gradonačelniku Zagreba dr. Ivi Krbeku, u povodu Ritigove ostavke kao zastupnika u zagrebačkom gradskom vijeću.

2) *GRIČ. Hrvatska korespondencija – Kroatische Korrespondenz – Corrisondenza croata – Croatian correspondence – Correspondence croate*. Francusko izdanje. Ima istu tiskanu glavu kao i njemačko izdanje, a kao odgovorni urednik naveden je Ivan Kodanić, Beč. Posjedujem samo jedan broj u kopiji francuskog izdanja, na tri stranice, nedatiran, ali očito iz lipnja 1930., jer su u njemu donesene kratke vijesti, datirane od 31. svibnja do 5. lipnja.

3) *PRESSESCHAU. (Informative Beilage der kroatischen Korrespondenz »Grič«)*. Tako je glasila glava, tipkana na pisačem stroju do kraja 1932. Od početka 1933. do uključivo broja 53. do 26. travnja 1934., glava je bila tiskana i glasila: *GRIČ-PRESSESCHAU (Informative Beilage der kroatischen Koresspondenz »Grič«)*. Od broja 54., 28. travnja 1934., glava ima samo tiskani naslov bez podnaslova: *GRIČ-PRESSESCHAU*, a od broja 58., 8. svibnja 1934. do kraja izlaženja glava nije tiskana nego tipkana velikim slovima na pisačem stroju. Dakle od broja 54., 28. travnja 1934. do kraja izlaženja nema podnaslova: *Informative Beilage der kroatischen Korrespondenz »Grič«*. *Presseschau, Novinski pregled* ili *Pregled tiska*, izlazila je u Beču, tipkana na pisačem stroju i šapirografirana, od prosinca 1931. do rujna, možda i početka listopada, 1934. Do kraja 1932. nije označeno ime odgovornog urednika. Od početka 1933. do uključivo broja 53., 26. travnja 1934., označen je akademski slikar Ivan Kodanić kao izdavač, vlasnik i odgovorni urednik. Bez sumnje urednik je bio dopukovnik Ivo Perčević, a njegova desna ruka kod prevađanja, vjerojatno i tipkanja, bio je



Naslovi raznih domobranksko-ustaških publikacija 1929.–1944.

umirovljeni austro-ugarski dopukovnik Alfred Neumann-Furijaković.⁹ Od broja 54., 28. travnja 1934., do uključivo broja 67., 13. lipnja 1934., nije navedeno ni ime odgovornog urednika ni adresa lista. Od broja 68., 16. lipnja 1934., do broja 73., 7. srpnja 1934., – a možda i dalje, jer u mojoj kolekciji nemam brojeve 74.–84. – navedena je adresa za dopise: Ante Zidar, Postfach 532, Lugano I, Švicarska. Ante Zidar je pseudomim Ante Pavelića. Posljednji broj, koji posjedujem, broj 85., 27. rujna 1934., opet nema nikakve adrese.

Promjene u *Grič-Presseschau*, od travnja 1934. do kraja izlaženja, očito su povezane s koracima austrijske vlade da se prekine izlaženje lista i tako izide ususret zahtjevima jugoslavenske vlade. U razgovoru savjetnika jugoslavenskog ministarstva unutrašnjih poslova, Živojina Simonovića, i delegata s tog ministarstva u Beču, Vladete Miličevića s predstojnikom austrijskog političkog redarstva dr. Weiserom, – održanom u drugoj polovici rujna 1934. – dodirnuo je i izlaženje *Grič-Presseschau*: »Simonović je još spomenuo izlaženje korespondencije *Grič*, što je dr. Weiser samo potvrdio i dodao da su protiv izdavača i urednika *Griča* Johanna (Ivana) Kodanića podnijeli prijavu sudu i da će on zasigurno, kako se Weiser nada, biti novčano kažnjen.«¹⁰

Budući da je *Presseschau* prevadala mišljenja raznih novina, koje su polazile od činjenice postojanja jugoslavenske države, od broja 93., 3. svibnja 1932., do kraja izlaženja, odmah ispod glave lista, otipkana je Bemerkung, odnosno *Opaska* ili *Bilješka*. U toj se opaski kaže, da hrvatska korespondencija *Grič* zastupa ciljeve hrvatskog pokreta za nezavisnost i za ponovnu uspostavu samostalne narodne države Hrvatske. Kada u novinskim izvadcima dolaze do izražaja mišljenja protivna ovom cilju, to ne znači da se *Grič* s time poistovjećuje, nego se želi time samo pokazati koje planove i metode Beograd ima u unutrašnjoj i vanjskoj politici, da bi održao i izgradio velikosrpsku Jugoslaviju. Ta Bemerkung nije bila uvijek istovjetno stilizirana, ali su uvijek u njoj bile prisutne navedene tvrdnje.¹¹ Brojevi iz 1933. obuhvaćaju 590 stranica. Većina brojeva imala je tri tipkane stranice, ali bilo je brojeva i s dvije, četiri, pet i šest stranica. Iznimka je broj 113., 18. kolovoza 1933., koji ima 16 stranica. U njemu je prevedena brošura

⁹ Alfred Neumann-Furijaković, obično poznat pod prezimenom Furijaković (Vrbovec, kotar Križevci, 13. rujna 1878. – ?). Poslije 1918. primljen u jugoslavensku vojsku kao major i služio u Osijeku u 38. artiljerskom puku i bio promaknut u čin dopukovnika. Godine 1924. napušta jugoslavensku vojsku i odlazi u Austriju. Na temelju zavičajnosti u Lavovu priznato mu je poljsko državljanstvo i mirovina dopukovnika poljske vojske. Poljsku mirovinu prima od 1925. i živi u Beču. Vladeta Miličević tvrdi, da je u drugom svjetskom ratu bio aktivni njemački časnik. Nisam mogao ustanoviti kada je umro.

¹⁰ Izvještaj Ž. Šimonovića ministru unutrašnjih poslova u Beogradu, 25. IX. 1934.: Krizman, *Ante Pavelić...*, nav. dj., 155.

¹¹ Posjedujem kopije od broja 49., 1. ožujka 1932., do broja 229., 31. prosinca 1932. Dakle, fali mi prvih 48 brojeva. Budući da je tijekom ožujka, travnja i svibnja 1932. izišlo u svakom od tih mjeseci po 22 broja, zaključujem da je *Presseschau* počela izlaziti potkraj 1931., te da je u prosincu 1931. izišlo nekoliko brojeva. Brojevi u 1932. obuhvaćaju 470 tipkanih stranica. Imali su od dvije do četiri stranice, samo je broj 137., 27. lipnja 1932., imao pet stranica. Iz godišta 1933. posjedujem kopije od broja 1., 3. siječnja, do broja 165., 25. studenoga, te od broja 167., 30. studenoga, do broja 181., 28. prosinca. Dakle, u cijelom tom godištu fali mi samo broj 166., koji je izišao između 25. i 30. studenoga.

krčkog biskupa dr. Josipa Srebrenića, *Sloboda za crkvu!* Brošura je izašla u jesen 1932. i bila zabranjena. Izašla je u ljeto 1933. u češkom prijevodu u Brnu, u nakladi VI. Kučere pod naslovom *Što se događa u Jugoslaviji?* U toj je brošuri također prevedeno na češki pastirsko pismo biskupa Jugoslavije od 17. prosinca 1932. protiv Sokola kraljevine Jugoslavije. Na kraju brošure donesen je prilog VI. Kučere, *Mi optužujemo. Grič-Presseschau* je očito prevela Srebrenićevu brošuru sa češkog.

Iz godišta 1934. posjedujem kopije od broja 1., 3. siječnja, od broja 73., 7. srpnja, te broj 85., 27. rujna. Dakle, fale mi kopije od broja 74. do broja 84., izašlih između 7. srpnja i 27. rujna 1934. Postoji također mogućnost da je izašao još koji broj poslije 27. rujna a do 9. listopada 1934. Poslije atentata na kralja Aleksandra, 9. listopada 1934., sve su domobransko-ustaške novine u Europi prestale izlaziti. Brojevi iz 1934., koje posjedujem, obuhvaćaju ukupno 276 stranica. Većina ih ima tri ili četiri tipkane stranice, ali ima više brojeva s dvije, pet ili šest stranica. Samo po jedan broj ima sedam odnosno jedanaest stranica.

Grič-Presseschau prevadala je redovito članke i vijesti iz beogradskih novina *Vreme* i *Politika*, zagrebačkih *Novosti* i *Obzor*, te ljubljanskih *Jutro* i *Slovenec*. Redovito su se prevadali članci također iz beogradskog tjednika *Narodna odbrana*. Povremeno su se prevadali također članci i vijesti iz mnogih drugih novina iz Jugoslavije. Od stranog novinstva najviše je pozornosti posvećeno češkom dnevniku *Lidove noviny* (Brno) i slovačkom *Slovak* (Bratislava). Njihovi dopisnici iz Beograda mnogo su puta javljali vijesti koje nisu bile zabilježene u jugoslavenskim novinama. Također, te su dvije novine pratile engleski i francuski tisak, te je tako tim putem *Grič-Presseschau* zabilježila mnoge članke, posebice iz engleskog novinstva. Redovito su se također prevadali članci i vijesti iz dnevnika *Makedonia*, koji je izlazio u Sofiji. U godinama 1933. i 1934. *Grič-Presseschau* objavila je također mnogo vlastitih izvještaja i vijesti. Ti su izvještaji i vijesti uvijek bile označene: »*Eigenbericht des 'Grič'*«, *Vlastiti izvještaj* »*Griča*«.

4) *CROACIA. Boletín Informativo sobre el Movimiento Nacionalista en pro de la Libertad e Independencia del Pueblo Croata (Buenos Aires)*. Urednik i izdavač: ing. Ivan Marion Kolusi Šimanović.¹² Broj 1. izašao je potkraj prosinca

¹² Ing. Ivan Marion Kolusi Šimanović, obično poznat kao ing. Ivan Kolusi (Jaska, 24. lipnja 1887. – Tandilo, Argentina, 10. veljače, 1950.) Otac Ivanov, Josip Marion-Colussi rodio se u Udinama, Italija, 1853. i doselio u Hrvatsku 1878. Oženio se 1880. s Marijom Kamilom pl. Šimanović. Bio je graditelj i sagradio mnoge kuće u Jastrebarskom. Ivan je završio pučku školu u Jaski, gimnaziju u Karlovcu, a Visoku tehničku školu u Njemačkoj, u Leipzigu i Dresdenu. Doselio je u Argentinu oko 1920. Bio je pristaša Stjepana Radića, a kasnije surađivao u domobransko-ustaškom pokretu. Stariji Ivanov brat, poznat kao Vilko Marion (Jaska, 20. studenoga 1882. – Irkutsk, Sibir, Rusija, 13. ožujka 1920., umro od tifusa), bio je pričuvni časnik u austro-ugarskoj vojsci tijekom prvoga svjetskog rata i 1915. zarobila ga je ruska vojska. Pridružio se boljševicima i postao zapovjednik Prve teritorijalne divizije Treće internacionale: Ivan Očak, *Jugoslavenski oktobarci: Likovi i subline* (Zagreb, Školska knjiga, 1979.), poglavlje, »Jaskanac Vilko Marion – komandant crvenoarmijske divizije«, 226–245. Očak je iznio dosta podataka o Vilkovoj obitelji. Navodi da njegov Ivan živi u Čileu, a ne u Argentini. Nije mu poznato da se njihova sestra Milka (rođ. 26. travnja 1885.) udala za karlovačkog odvjetnika dr. Feliksa Židovca.

1930., a posljednji, broj 7., izašao je u lipnju 1931. Svaki broj bulletina zapravo je bio mala brošura od 24 do 28 stranica, veličine 19 × 13,5 cm.¹³

Nisam imao na uvid nijednog broja ovog bulletina, ali sam početkom 1960-ih godina dobio njegov opis i popis najvažnijih priloga. Ing. Marion Kolusi bio je prijatelj dr. Vjekoslava Vrančića i njemu je ostavio svoj primjerak bulletina. Dr. Vjekoslav Vrančić u knjizi svojih uspomena, *Branili smo državu: Uspomene, osvrti, doživljaji* (Barcelona: Knjižnica Hrvatske Revije, 1985., 2 sveska), posvetio je jedno poglavlje ovom bulletinu, stranice 106–113, prvog sveska. Opisao je detaljno sadržaj i dao opće podatke: »Na 176 stranica teksta, ne računajući uveze, kojima su bili provideni brojevi 2. do 7. objavio je Kolusi zanimljivo političko gradivo, sigurno od trajne vrijednosti. Od članaka povijesnog sadržaja htio bih spomenuti: 'Sintezu hrvatske poviesti' i 'Pregled hrvatske književnosti'« (str. 107).

U proljeće 1931. dr. Branimir Jelić¹⁴ došao je u Argentinu i za kratko vrijeme uspio osnovati ogranak organizacije Hrvatski domobran pod imenom »Gjuro Basariček«, na Avellanedi u Buenos Aires. Taj prvi ogranak osnovan je 12. svibnja 1931. Budući da je o tome trebalo odmah obavijestiti Hrvate u Argentini, bulletin *Croacia* izašao je kao izvanredno izdanje na hrvatskom jeziku 15. svibnja 1931. To su bile ujedno prve novine domobransko-ustaškog pokreta na hrvatskom jeziku. List će biti obrađen u grupi hrvatskih periodičnih izdanja.

5) *CROACIA. Boletín informativo. Suplemente mensual de »Hrvatski domobran« (La Defensa del Hogar Croata) (Buenos Aires)*. Mjesečnik, izlazio je od ožujka 1933. do 1934., ali nisam mogao ustanoviti do kojeg mjeseca, na španjolskom jeziku. Urednik je bio Ivan Žuvanić,¹⁵ glavni starješina Hrvatskog

¹³ Prema *Analima LZ*, nav. dj., splitska Gradska biblioteka ima barem neke brojeve ovog bulletina iz 1931., ako ne i sve. Također neke brojeve ima Nacionalna i sveučilišna biblioteka u Zagrebu, nadalje NSB: *Hrvatski iseljenički tisak: Katalog serijskih publikacija* (Zagreb: NSB, 1993.), nadalje HIT: *Periodika*, broj IP-0028.

¹⁴ Dr. Branimir Jelić (Dolac Donji, Poljica, 28. veljače 1905. – Berlin, 31. svibnja 1972.), liječnik, jedan od osnivača domobransko-ustaškog pokreta, urednik *Hrvatskog domobrana* u Zagrebu (studeni–prosinac, 1928.), organizator Hrvatskog domobrana u Argentini i Brazilu, 1931.–1932., kao i u SAD-u, 1934. Pavelić ga udaljuje iz vodstva pokreta u proljeće 1936., ali se njihovi odnosi hlade od lipnja 1932., kada je Jelić nametnuo Paveliću polaganje ustaške zakletve »ustaškom vodstvu«, a ne Poglavniku osobno. Za vrijeme drugoga svjetskog rata u engleskom zatočeništvu. Poslije rata osniva u Njemačkoj Hrvatski narodni odbor i djeluje politički kao njegov predsjednik od jeseni 1950. do smrti. Napisao je političke uspomene, 1923.–1948., koje je za svog života objavio u mjesečniku *Hrvatska Država* (München). Jere Jareb je objavio knjigu, u kojoj su te uspomene pretiskane, *Političke uspomene i rad dra Branimira Jelića* (Cleveland, izdavač Mirko Šamija, 1982.), 648 stranica, uspomene, str. 19–239.

¹⁵ Ivan Žuvanić (Dalmacija, 1881. ili 1882. – Saenz Peña, provincija Pte. Peron, svibanj 1955.). Umro navršivši 74 godine života. Izgleda došao u Argentinu prije prvoga svjetskog rata. Bio je srednjoškolskim profesorom i suradnikom u nekoliko velikih industrijskih poduzeća. Bio glavni starješina Hrvatskog domobrana od 1931., ali je politički aktivan s ing. Kolusijem od jeseni 1930. Pisao je mnoge članke, potpisane i nepotpisane, u tjedniku *Hrvatski domobran*. Šaljive članke potpisivao je pseudonimom Veridicus. Podaci su iz nekrologa objavljenog u polumjesečnim novinama *Hrvatska* (Buenos Aires), IX., br. 17. (185.), 7. rujna 1955.

domobrana za Južnu Ameriku.¹⁶ *Grič: Evropski prilog »Hrvatskog Domobrana« u Buenos Airesu*, donosi obavijest u broju od Uskrsa (16. travnja) 1933., da je bulletin *Croacia* počeo izlaziti u Buenos Airesu na kasteljanskom jeziku u ožujku 1933. Jedan dvobroj zabilježen je u polumjesečnim novinama *Nezavisna Hrvatska Država* (Berlin), broj 8. od 15. rujna 1933. Vjerojatno je to bio dvobroj za srpanj i kolovoz 1933. Nisam mogao ustanoviti kada je bulletin prestao izlaziti. Vjerojatno je to bilo prije svibnja 1934., jer u *Spomenici*, izdanoj za trogodišnjicu Hrvatskog domobrana u svibnju 1934., govori se o bulletinu u prošlom vremenu: »'Croacia' prije izdavana po Ing. Kolusi, a kasnije po starješinstvu H. Domobrana«.¹⁷

6) *KROATISCHER INFORMATIONS-DIENST* (Berlin), svibanj 1931. do siječnja 1932. Izdavač i urednik: Slavko Cihlar.¹⁸ Bulletin je bio šapirografiran, a samo glava tiskana. Tekst je slijedio odmah ispod glave, ali je bio tipkan samo na jednoj stranici lista, a druga je stranica bila prazna, očito da se omogućiti stranim novinarima slati original odmah u tiskaru. Strane su novine bile potaknute prenositi vijesti i članke K. I. D. bez naplate.¹⁹ Brojevi su u početku izlazili svaka dva tjedna, te pretpostavljam da je broj 1. izišao s datumom 30. svibnja, a broj 2. s datumom 14. lipnja.²⁰ Brojevi koje posjedujem obuhvaćaju 92 stranice. Možda je izišao još koji broj, jer posljednji broj koji imam obavješćuje, da će uskoro biti objavljen iscrpan izvještaj o političkoj situaciji u Jugoslaviji.

Prema knjizi: Matija Kovačić, *Od Radića do Pavelića* (München–Barcelona: Knjižnica Hrvatske Revije, 1970.), 92: »novčana sredstva za taj bilten davao je

¹⁶ Posjedujem broj od listopada 1933. To je brošura s omotom i 32 stranice teksta, veličine 19 x 13,5., kao što je bila i Kolusijeva *Croacia*, 1931.–1932.

¹⁷ Ante Valenta, sastavio, *Spomenica trogodišnjice »Hrvatskog Domobrana« i otkrića zastave*. Buenos Aires, 12. svibnja 1934., 29. Nadalje: Valenta, *Spomenica*.

¹⁸ Slavko Cihlar (Senj, 3. kolovoza 1896. – Rijeka, 2. siječnja 1968.). Brat je književnika Milutina Nehajeva. U mladim danima bio je jugoslavenske i ljevičarske orijentacije. Članom je KPJ od 1919. do vjerojatno 1923. Ulazi u uredništvo dnevnika *Hrvat* (Zagreb), glasila Hrvatske zajednice i kasnije Hrvatske federalističke seljačke stranke, godine 1924. Poslije smrti Stjepana Radića objavljuje brošuru, *Hrvatsko pitanje i amputacija* (1928.), koja je u kratkim razmacima iste godine doživjela tri izdanja: *Grada...*, nav. dj., knjiga 3., brojevi 5500–5502. Odlazi u izbjeglištvo 1929. i većinom živi u Njemačkoj do 1938., kada se vraća u domovinu. Usko surađuje s domobransko-ustaškim pokretom 1929.–1934. Njegov tadašnji rad na više mjesta spominje u svojim uspomenama dr. Branimir Jelić: J. Jareb, *nav. dj.* Miroslav Vaupotić pisao je o Cihlaru u *Riječkoj reviji*, 1968., br. 3., 240–245, te pod pseudonimom Luka Imbrišimović, »Jadranski krokiji (ili četiri dana u Havišću, 18–21. V. 1973.)«, *Marulić* (Zagreb), 1974., br. 1–2, 18–19. Ako me sjećanje ne vara, Vaupotić je u *Maruliću* napisao da mu je Cihlar povjerio svoje članke iz njemačkog izbjeglištva. Profesor Martin Kaminski vrlo malo znade o Cihlarovu radu u izbjeglištvu i ne zna za izdavanje K. I. D.: *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 2. (1989.). Ivan Očak ne zna ništa o Cihlarovu političkom radu između 1924. i 1938.: *Afera Diamantstein: Prvi antikomunistički proces u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca* (1919), Zagreb: Arhiv Hrvatske i Zavod za hrvatsku povijest, 1988., 38.

¹⁹ Posjedujem kopije bulletina od broja 3., 28. lipnja 1931., do uključivo broja 12., 18. siječnja 1932.

²⁰ Tjednik *Hrvatski Domobran* (Buenos Aires), II., broj 2., 19. VI. 1931., donosi vijest, datiranu »Berlin, 30. V.«, da je počela izlaziti K. I. D.

osječki dnevnik *Hrvatski list* posredstvom 'Dunaposte' mađarske novinske agencije, kojoj je bio ravnatelj dr. Laszlo Buda, rođen u Vinkovcima i koji je govorio hrvatski«.

U bulletinu je surađivao dr. Ante Pavelić, s oznakom, hrvatski narodni zastupnik. Suradivali su također njemački novinari. Po svojoj suradnji i obradi vijesti bulletin je bio na velikoj visini.

7) *CROATIAPRESS* (Berlin; Danzig). Izlazi od 16. ožujka 1933. do 5. travnja 1934. Od broja 5., 15. srpnja 1933., do kraja izlaženja ima podnaslov: *Informations-Dienst für Politik, Wirtschaft und Kultur*. U godini 1933. izišlo je ukupno 13 brojeva, a u 1934. četiri broja. U Berlinu je izišlo cijelo godište 1933. i broj 1. od 20. siječnja 1934. Brojevi 2.–4. od 20. veljače do 5. travnja 1934. izišli su u Danzigu.

Kao izdavač naveden je dr. Ante Pavelić od broja 1. do broja 11. 1933., te od broja 2. do broja 4. 1934. Kao odgovorni urednici navedeni su od broja 1. do 3. 1933. Josip Milković, a od broja 5. do broja 10. 1933. dr. Branimir Jelić. Broj 11. od 11. studenoga 1933. potpisuje prvi put kao odgovorni urednik Gerhard Räther, njemački državljanin. U brojevima 12. i 13. 1933., te broju 1. iz 1934., Gerhard Räther označen je kao izdavač i odgovorni urednik. Dr. Branimir Jelić pokušao je time sačuvati izdavanje *Croatiapress* u Berlinu, ali nije uspio. Naime, Jugoslavija je pravila pritisak na njemačku vladu, da se prekine izlaženje *Croatiapress* u Berlinu. Od broja 2. do broja 4. 1934. bulletin izlazi u Danzigu: izdavačem je opet označen dr. Ante Pavelić, a odgovornim urednikom Hans Duwensee.²¹ Prva tri broja bila su šapirografirana s tiskanom glavom. Od broja 5., 15. srpnja 1933., do kraja izlaženja u travnju 1934. list je bio tiskan. Broj 4. iz 1933. bio je ili posljednji šapirografirani broj ili prvi tiskani broj. Za vrijeme izlaženja u Berlinu *Croatiapress* je tiskana kod: W. Brönnner, Nowawes bei Berlin, Wilhelmstrasse 100.²² Tri broja izišla u Danzigu tiskana su kod: A. W. Kafeman G. m. b. H., Danzig. Tri šapirografirana broja obuhvaćaju ukupno 32 stranice. Tiskani brojevi koje posjedujem imaju pojedinačno 8 do 12 stranica, ukupno 114 stranica.

Croatiapress je donosila uglavnom vijesti. Nekoliko objavljenih članaka nije bilo potpisano. Iznimka je članak Josipa Milkovića, »An der Grenzwaiche des Abendlandes« (»Na graničnoj straži Zapada«), broj 10., 18. listopada 1933., 9–12.

8) *CROATIAPRESSE* (Ženeva), od svibnja do rujna 1934., na francuskom jeziku. Nije označen ni izdavač ni urednik, nego samo adresa: Genève, 3, Rue Emile Yung, Švicarska. Bulletin je bio šapirografiran s tiskanom glavom.²³ *Ne-*

²¹ Posjedujem kopije sviju brojeva *Croatiapress*, osim broja 4. iz 1933.

²² U istoj tiskari su tiskane polumjesečne novine, *Nezavisna Hrvatska Država*, i *Nezavisna Hrvatska Država Godišnjak 1934*. Nowawes (Nova Ves) je predio Berlina i zavela je B. Krizmana, *Ante Pavelić...*, nav. dj., 77, na tvrdnju – bez sumnje na temelju nekoga srpskog povjerljivog izvještaja – da su ustaše izdavale u Berlinu novine *Nova Ves*. Jugoslavenski redarstveni delegati, koji su trebali pratiti rad domobransko-ustaškog pokreta – prema njihovim izvještajima, koje je upotrebio B. Krizman – vrlo su malo pozornosti obraćali publikacijama toga pokreta.

²³ Posjedujem kopije brojeva: 4. do 20. lipnja, 5. od 5. srpnja i 10. od 20. rujna 1934. Ta tri broja ukupno obuhvaćaju 15 stranica.

zavisna Hrvatska Država, polumjesečne novine, broj 24., 1. lipnja 1934., izvješćuje o izlasku prvog broja od 5. svibnja 1934. Bulletin je izlazio svakog 5. i 20. u mjesecu i izišlo je sigurno 10 brojeva. Postoji mogućnost, da je izišao i broj 11., 5. listopada 1934.

Bulletin je donosio uglavnom kratke vijesti i nepotpisane članke.

9) *CROATIAPRESS. Information Bulletin of Politics, Economy and Culture* (San Francisco; Pittsburgh). Izlazio na engleskom jeziku tiskom kao mjesečnik od kolovoza 1934. do siječnja 1939. Bulletin je izlazio u San Franciscu, Kalifornija, od kolovoza 1934. do rujna 1935., te onda u Pittsburghu, Pennsylvanija, od kolovoza 1936. do siječnja 1939. U godištu 1934. objavljeno je pet brojeva, u 1935. šest brojeva. Od kolovoza do prosinca 1936. izišlo je pet brojeva, u 1937. 12 brojeva, u 1938. 12 brojeva, te broj 1. za siječanj 1939. Bulletin je od početka do kraja uređivao Luka Grbić.²⁴ Svaki broj bulletina imao je četiri stranice.²⁵ *Croatiapress* donosila je kratke vijesti ili nepotpisane članke. Početak izlaženja povezan je bez sumnje s dolaskom dr. Branimira Jelića u Sjedinjene Američke Države potkraj svibnja 1934., gdje je ostao do polovice listopada te godine. U prvom broju Jelić je napisao uvodni članak, u kojem pozdravlja hrvatske prijatelje koji govore engleski. Broj 3., listopad 1936., stranice 1–4, donosi u cjelosti memorandum dr. Ante Pavelića, koji je uputio iz torinskog zatvora u Italiji francuskom sudu u Aix-en-Provence dana 18. studenoga 1935.

10) *Croatiapress. Bulletin d'informations croate* (Ženeva). Bulletin je izlazio na francuskom od 1. ožujka do 15. svibnja 1938., šapirografirano s tiskanom glavom. Izišlo je ukupno šest brojeva: 1. i 15. ožujka, 1. i 15. travnja, te 1. i 15. svibnja 1938. Kao odgovorni urednici navedeni su: profesor Ivan Zuvanitch (Buenos Aires) i Nicolaus Sulentic (New York).²⁶ Žuvanitch je bio glavni starješina Hrvatskog domobrana u Argentini, a Šulentić glavni starješina Hrvatskog domobrana u Sjedinjenim Američkim Državama.

Zapravo pokretač i glavni urednik bulletina bio je dr. Branimir Jelić, koji je izdavao bulletin s pomoću Aldara Tamasa, mađarskog novinara i tajnika mađarske Revizionističke lige u Ženevi. Bulletin je tehnički i prevodilački uređivao hercegovački franjevac fra Kruno Pandžić (1912.–1965.), koji je tada bio student filozofije u Fribourgu u Švicarskoj. On je radi izdavanja *Croatiapress*

²⁴ Luka Grbić (Čilipi, Konavle, 9. travnja 1890. – San Francisco, 1. kolovoza 1967.). Svršio trgovačku akademiju u domovini, aktivan u Hrvatskoj republikanskoj seljačkoj stranci. Dolazi 1926. u SAD, San Francisco, k bratu Nikoli. Postaje članom Hrvatskoga republikanskoga kluba i organizira Hrvatski sokol u San Franciscu. Kasnije organizira Hrvatsko vijeće na Pacifiku i Ligu Hrvata za slobodnu Hrvatsku. Pristupa domobranksko-ustaškom pokretu 1933. i izdaje mjesečne novine, *Hrvatsko Narodno Pravo* (San Francisco), 1933.–1935. Urednikom je bulletina *Croatiapress* (San Francisco; Pittsburgh), 1934.–1939., te tjednika *Nezavisna Hrvatska Država* (Pittsburgh), od prosinca 1938. do veljače 1942. Dolazi u Pittsburgh iz San Francisca u jesen 1935. Iz Pittsburgha se seli natrag u San Francisco k bratu Nikoli i sestri Luciji ili tijekom drugoga svjetskog rata ili neposredno nakon rata.

²⁵ Posjedujem komplet bulletina ili u originalima ili u kopijama.

²⁶ Nikola Šulentić (Sv. Rok, Lika, 1889. – Waterloo, Iowa, SAD, 30. prosinca 1950.). Doselio se u SAD prije prvoga svjetskog rata. Podigao vladinu tvornicu u Waterloou, Iowa. Glavni starješina Hrvatskog domobrana u SAD-u od studenoga 1934. do njegova raspusta 30. svibnja 1941.

bio izgnan iz Švicarske i nastavio studije u Njemačkoj, u Freiburgu. Izdavanje *Croatiapress* i fra Pandžićev izgon iz Švicarske spominje se u njegovu kratkom životopisu objavljenom u spomenici: *50-obljennica Hrvatske franjevačke Kustodije sv. Obitelji 1926.–1976.* (Chicago, 1976.), stranica 96. Prema obavijesti ondašnjega Jelićevog suradnika i prijatelja, dr. Vilka Riegera, dr. Jelić je financirao francusko izdavanje *Croatiapress* u Ženevi svojim vlastitim sredstvima koje je zaradivao kao liječnik u Berlinu. Operna pjevačica Đurđica Milinković bila je na pomoć kod prijenosa novca iz Berlina u Ženevu.²⁷ Bulletin je donosio vijesti i kratke članke, sve nepotpisano.

II.

Brošure i knjige na stranim jezicima 1931.–1941.

11) Dr. Ante Pavelić, *Aus dem Kampfe um den selbständigen Staat Kroatien. Einige Dokumente und Bilder.* Wien: Verleger und Herausgeber Kroatische Korrespondenz »Grič«, 1931., 128 stranica. Für die Inhalt verantwortlich: akad. Maler Ivan Kodanić, Wien IV, Wiedner Hauptstrasse 45.

Uvod, stranice 2–4, datiran je: Travanj 1931. Doneseni su dokumenti iz hrvatske prošlosti, ali prevladavaju dokumenti nakon krvopolića u beogradskoj Narodnoj skupštini, 20. lipnja 1928. Ti dokumenti, od 21. lipnja 1928. do 6. rujna 1930., obuhvaćaju stranice 68–125, dakle nešto manje od polovice knjige. Knjiga je bila priložena memorandumu, koji je Hrvatsko narodno predstavništvo (Košutić, Krnjević i Pavelić) predalo Ligi naroda 22. svibnja 1931. Knjiga je u tu svrhu bila i sastavljena.²⁸

12) Gustav Perčec, *Durch Lug und Trug; durch Gewalt; durch Morde – zur Unterjochung Kroatiens und zum neurelichen Weltkrieg.* Wien: Verlegt bei Kroatischer Korrespondenz »Grič«, 1931., 71 stranica.

Donesene su, među ostalim dokumentima, izjave Mije Babića i Zvonka Pospišla, da su oni atentatori na Tonija Schlegela, stranice 26–36. Knjiga je izišla početkom lipnja 1931.²⁹ U tjedniku *Hrvatski domobran* donesena je obavijest o izlasku knjige i vjerojatno je sam Perčec preveo naslov knjige na hrvatski: *Lažju, prevaram, silom, umorstvima k podjarmiljivanju Hrvatske i k novom svjetskom ratu.*³⁰

²⁷ Posjedujem kopije od pet od ukupno šest izišlih brojeva. Fali mi broj 2., 15. ožujka 1938. Tih pet brojeva obuhvaćaju ukupno 33 stranice.

²⁸ »Kroatische Tätigkeit während der Mai-Tagung des Völkerbundes«, *Grič: Hrvatska korespondencija*, Beč, 28. svibnja 1931., 4–5. Knjigu posjeduje NSB: *Grada...*, nav. dj., knjiga 16., broj 41513. Posjedujem Pavelićevu knjigu.

²⁹ *Grič: Hrvatska Korespondencija*, Beč, 4. lipnja 1931., 4. Posjedujem knjigu.

³⁰ *Hrvatski Domobran*, Buenos Aires, II., 4., 4. srpnja 1931., 3. NSB posjeduje knjigu: *Grada...*, nav. dj., knjiga 16., broj 42000.

13) *Appeal of the Croatian Academicians to the World of Civilization. How the Croatian Savant, Professor of University dr. Milan Sufflay was Murdered by the Serbian Dictatorship.* Editor: The Croatian University Clubs Association, Zagreb, 1931. Druck W. Reiner, Berlin, 32 stranice. Na prvoj unutrašnjoj stranici donesen je naslov brošure na njemačkom, talijanskom i francuskom jeziku. Engleski naslov brošure je na prvoj omotnoj stranici.³¹ Apel Društva hrvatskih sveučilišnih klubova datiran je kolovoza 1931., a potpisali su ga sljedeći sveučilištarci: dr. Branimir Jelić, cand. jur.; Ante Valenta, abs. jur.; Mladen Lorković, cand. jur.; Josip Milković, abs. jur.; Ivan Košutić, abs. teh.; Vilko Pečnikar, stud. rer. com. Tekst apela donesen je na četiri jezika ovim redom: engleski, njemački, talijanski i francuski, stranice 2–21. Na stranicama 22–32 donesene su izjave uglednih osoba i novina u prilog dr. Milana Šufflayja. Najvažniji je tekst: memorandum dr. Alberta Einsteina i Heinricha Manna upućen početkom svibnja 1931. u ime Njemačke lige za zaštitu ljudskih prava Međunarodnoj ligi za zaštitu ljudskih prava u Parizu. Brošura je izišla potkraj svibnja 1931. u Berlinu.³²

14) Dr. Ante Pavelić, *La restauration économique des pays danubiens. Le désarmement. Belgrade et la Croatie.* (Ženeva): Edition de la correspondance croate »Grič«, 1932., 39 stranica + zemljopisna karta Podunavlja s posebno označenim hrvatskim teritorijem u Jugoslaviji. Pisanje brošure završeno je u travnju 1932., jer je taj datum naveden na kraju teksta.

Brošura je u cijelosti bila prevedena na njemački (*Die wirtschaftliche Wiederherstellung des Donauländer. Die Abrüstungsfrage. Belgrad und Kroatien*) i objavljena u Grič: *Hrvatska korespondencija* (Beč), 11. lipnja 1932., 17 stranica. Tamo je navedeno da je brošura nedavno bila objavljena u Ženevi.³³

15) Dr. Mile Budak, *El pueblo croata en la lucha por so indenpendencia.* Buenos Aires: Biblioteca del Hrvatski Domobran No. 10, 1936.

Prijevod Budakove knjige, *Hrvatski narod u borbi za samostalnu i nezavisnu hrvatsku državu*, izišloj u Sjedinjenim Američkim Državama u svibnju 1934. Knjigu nisam imao u ruci, ali je naslovna stranica u faksimilu objavljena u polumjesečniku *Hrvatska* (Buenos Aires) 31. kolovoza 1959. Djelo je izišlo potkraj 1936., jer je uz oznaku cijene oglašeno u *Hrvatski Domobran Godišnjak (Kalendar) 1937.*, na drugoj omotnoj stranici. Taj je godišnjak bio izdanje broj 9., Biblioteke Hrvatskog Domobrana.³⁴

16) Dr. Ante Pavelić – A. S. Mrzlodolski, *Errori e orrori. Comunismo e bolscevismo in Russia e nel mondo.* Versione italiana del dr. Salvatore Guidi. Siena: Tipografia editrice Ex combattenti, 1938.³⁵

³¹ Brošuru posjeduje jedna poznata američka sveučilišna knjižnica i imao sam je u ruci.

³² *Kroatische Informations-Dienst*, Berlin, broj 6., 31. kolovoza 1931. Brošuru ima NSB: *Grada...*, nav. dj., knjiga 1., broj 885.

³³ Brošuru posjeduje NSB; *Grada...*, nav. dj., knjiga 16., broj 4154. I ja posjedujem brošuru na francuskom.

³⁴ Knjigu posjeduje NSB: *Grada...*, nav. dj., knjiga 2., broj 4395.

³⁵ NSB posjeduje knjigu: *Grada...*, nav. dj., knjiga 16., broj 41150.

Drugo talijansko izdanje izašlo je pod Pavelićevim imenom: Milano: Istituto per gli studi di politica internazionale, 1941., 275 stranica. Talijanski ministar prosvjete Alessandro Pavolini napisao je predgovor tome izdanju, stranice 5–10. Posjedujem kopiju tog izdanja. Hrvatsko originalno izdanje, *Strahote zabluda: Komunizam i boljševizam u Rusiji i u svijetu*, izašlo je u Zagrebu 1941., u nakladi knjižare St. Kugli. Primjerak te knjige, koji posjedujem, jest treće izdanje, broj 10722, 276 stranice. Drugo hrvatsko izdanje redigirao je dr. Ante Pavelić u Buenos Airesu 1948., ispustivši posljednje poglavlje, »Fašizam i boljševizam« (str. 261–293, originalnoga hrvatskog izdanja) i dodavši novo, završno poglavlje, »Deset godina kasnije: Boljševička stvarnost u Europi«. To drugo hrvatsko izdanje izlazilo je u nastavcima u polumjesečniku *Hrvatska* (Buenos Aires) i objavljeno kao knjiga u Madridu, u nakladi Domovine, 1974., 207 stranica. Novo završno poglavlje obuhvaća stranice 195–206. Godine 1951. objavljeno je španjolsko izdanje, prijevod drugoga hrvatskog izdanja: *Errores y horrores: el bolchevismo en Rusia y en el mundo* (Buenos Aires: Ediciones Verdad, [s. a.]), 200 stranica.³⁶

17) *Memorandum from the Croatian National Representation to All Governments, Leading Statesmen and Publicists of the World Regarding the Struggle of Croatia for Independence*. Pittsburgh, Pennsylvania, May 25, 1939., 16 stranica velikog formata.

Posjedujem memorandum i preveo sam ga na hrvatski u knjizi: *Političke uspomene i rad dra Branimira Jelića* (Cleveland: Izdao Mirko Šamija, 1982., 648 stranica), stranice 277–290. Nacionalna i sveučilišna biblioteka ne posjeduje ovaj memorandum.

18) Dr. Ante Pavelić, *Die kroatische Frage*. Als handschrift gedruckt. Nur für den Dienstgebrauch. Berlin–Steglitz: Privatdruck des Instituts für Grenz- und Auslandsstudien, 1941., 40 stranica. Kratki uvod (Zur Einführung) napisao je Karl C. von Loesch, ravnatelj Instituta, početkom travnja 1941., stranica 7.³⁷ To je Pavelićev memorandum napisan 28. listopada 1936. i tada predan profesoru von Loeschu s molbom da ga u zgodno vrijeme preda na službenome mjestu.

S U M M A R Y

THE PUBLICATIONS OF THE DOMOBRAN-USTASHI MOVEMENT IN DIASPORA, 1929–1944

Following a long period of research and collection, the author presents publications of the Domobran-Ustashi movement, which were published outside of Croatia. He presents over fifty publications in Croatian and foreign languages, which were published in Europe, South and North America. Those publications include books, periodicals, brochures, and almanacs. In addition to giving the basic information about their founders, the author provides a critical evaluation of these publications.

³⁶ NSB posjeduje španjolsko izdanje i hrvatsko izdanje u nakladi Domovina: *Hrvatski iseljenički tisak: Knjige* (Zagreb, NSB, 1992.), nadalje *HIT: Knjige*, brojevi IZ-00315 i IT-00316.

³⁷ Posjedujem numerirani primjerak broj 206.